

РОЗДІЛ 4
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347.61

Діденко Л. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного і
господарського права та процесу
Міжнародного гуманітарного університету

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СУБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті визначено поняття суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин. Виділено ознаки суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин. Досліджено наукову літературу і законодавство України з питань визначення поняття та ознак суб'єктів цивільно-процесуальних відносин.

Ключові слова: суб'єкти правовідносин, цивільно-процесуальні відносини, законодавство України, ознаки суб'єктів цивільно-процесуальних відносин.

Діденко Л.В. Понятия и признаки субъектов гражданско-процессуальных отношений В статье определено понятие субъектов гражданских процессуальных правоотношений. Выделены признаки субъектов гражданских процессуальных правоотношений. Исследовано научную литературу и законодательство Украины по вопросам определения понятия и признаков субъектов гражданско-процессуальных отношений.

Ключевые слова: субъекты правоотношений, гражданско-процессуальные отношения, законодательство Украины, признаки субъектов гражданско-процессуальных отношений.

Didenko L. Concepts and signs of subjects of civil procedural relations

The concept of subjects of civil procedural legal relations is defined. Signs of subjects of civil procedural legal relations are singled out. The research literature and legislation of Ukraine on the definition of the concept and features of subjects of civil-procedural relations are studied.

Key words: subjects of legal relations, civil-procedural relations, legislation of Ukraine, signs of subjects of civil-procedural relations.

Питання суб'єкта, як елемента правових відносин, у тому числі й цивільних процесуальних, не викликає значних суперечок серед вітчизняних науковців, адже воно на сьогодні є належним чином врегульованим у нормах чинного Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV [1]. При цьому, варто враховувати, що кількісний та елементний склад цивільних процесуальних правовідносин не є незмінним та стабільним, а безпосередньо залежить від обставин справи, предмету спору, виду провадження, стадії цивільного процесу, різновидів процесуальної діяльності, яка реалізовується під час процесу тощо. В той самий час, дослідження поняття та ознак суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин не набули достатнього поширення у науковій літературі. Вчені-процесуалісти переважно акцентують свою увагу на визначенні дефініцій, а також поверхневих класифікаціях без урахування специфіки ролі кожного із елементів. Класифікації переважно обмежують дублюванням норм Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV [1], із виділенням відповідних норм, які відповідають його змісту: суд, учасники справи, представники, інші учасники судового розгляду. При цьому, варто враховувати, що кожен суб'єкт, який бере участь у розгляді і вирішенні цивільної справи, наділяється специфічними, притаманними виключно йому цивільними процесуальними правами і обов'язками. Цивільне процесуальне законодавство на сьогодні чітко у змісті окремих статей виділяє суб'єктів цивільного процесу та вказує на їх суб'єктивні цивільні процесуальні права і обов'язки, проте у якості об'єкту комплексних досліджень у даному контексті в вітчизняній правовій науці переважно виступає суд, і у меншій мірі – інші суб'єкти цивільно-процесуальних відносин. Тож, дослідження суб'єкту цивільних процесуальних правовідносин все ще не втрачає своєї актуальності, адже із огляду на масштабний елементний склад даного інституту, його складові на сьогодні отримали замало наукової уваги та аналізу. Тобто, не зважаючи на встановлене загальноприйняте розуміння того хто може бути суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, дослідження їх різновидів на сьогодні перебувають на незадовільному рівні. Враховуючи, що зміст та

сутність категорії суб'єктів у кожній окремій справі відрізняється, питання поняття та ознак суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин потребують повноцінного комплексного дослідження.

Дослідження суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин у вітчизняній науці здійснюються регулярно, втім переважна більшість праць мають досить поверхневий характер, і як наслідок питання, пов'язані із учасниками цивільного процесу в основному розглядаються у контексті норм чинного Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV [1]. На сьогодні можна виділити багато науковців, чий науковий теорії стосовно суб'єкту правовідносин мають важливе значення для правової доктрини нашої держави. Серед них виділимо таких, як: О.М. Бандурка, І.О. Безлюдько, С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, О.С. Захарова, О.М. Єфімов, Т.М. Кілічава, В.В. Комаров, М.П. Курило, А.Л. Паскар, Ю.Ю. Рябченко, О.Ф. Скакун, В.В. Сухонос, В.І. Тертишников, С.Я. Фурса, В.Д. Чернадчук, С.І. Чернооченко, М.Й. Штефан, В.С. Щербина, М.М. Ясинюк тощо. Втім, наявність відповідних досліджень не є показником належного розкриття даного питання. А отже, дослідження поняття та ознак суб'єктів цивільно-процесуальних відносин є необхідним.

Визначення поняття та ознак суб'єктів цивільно-процесуальних відносин.

В правовій теорії та науковій літературі поняття суб'єктів визначається фактично однаково, тому можливо узагальнити їх розуміння – як особа, група осіб, організація тощо, яким належить активна роль в певному процесі, тобто вони є учасниками правових відносин, носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, і наділені специфічними юридичними властивостями [2, с. 154; 3, с. 1408]. Виходячи із такої концепції, під суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин варто розуміти їх учасників, представлених особою, групою осіб чи певною організацією, які беруть у них активну участь, а їх правових статус характеризується наявністю суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, а також специфічними юридичними властивостями, до яких ми віднесемо правоздатність, дієздатність та деліктоздатність. Адже наявності лише прав та обов'язків для участі у цивільних процесуальних правовідносинах недостатньо - своїми діями суб'єкт повинен набувати для себе цивільні права та їх здійснювати, а також своїми створювати для себе цивільні обов'язки, і нести відповідальність у разі їх невиконання. Тож, зробимо висновок, що такий комплексний підхід до розуміння сутності суб'єктів є допустимим, проте не досконалим.

Більш вдало тлумачить дане питання О.Ф. Скакун. Так, із точки зору дослідниці, суб'єктами правовідносин є індивідуальні або колективні суб'єкти права, які використовують свою правосуб'єктність у конкретному правовідношенні і виступають реалізаторами суб'єктивних юридичних прав та обов'язків, повноважень та юридичної відповідальності. До суб'єктів правовідносин дослідницею віднесено наступні категорії: 1) індивідуальні суб'єкти (фізичні особи): громадяни, тобто індивіди, які мають громадянство цієї країни; іноземні громадяни; особи без громадянства (апатриди); особи з подвійним громадянством (біпатриди); 2) колективні суб'єкти (юридичні особи): державні органи, організації, установи, підприємства; органи місцевого самоврядування; комерційні організації (акціонерні товариства, приватні фірми вітчизняні, іноземні, міжнародні); громадські об'єднання (партії, профспілки тощо); релігійні організації; 3) держава та її структурні одиниці: державні утворення; адміністративно-територіальні одиниці (області, міста, села тощо); 4) соціальні спільноти (народ, нації, етнічні групи тощо) [4, с. 385]. Щодо власне дефініції, звернемо увагу на наступні важливі моменти. По-перше, О.Ф. Скакун вказує на те, що суб'єктами правовідносин можуть бути індивідуальні чи колективні суб'єкти права. У контексті цивільно-правової сфери з цим варто погодитись, адже згідно зі статтею 4 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV [1], кожна особа має право звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів, а також до суду можуть звертатися органи та особи, яким законом надано таке право в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах. Тобто, суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин можуть бути як фізичні особи, так і юридичні особи. По-друге, суб'єктам правових відносин притаманна правосуб'єктність, тобто наявність правоздатності, дієздатності та деліктоздатності. У контексті цивільних процесуальних правовідносин – це здатність мати суб'єктивні юридичні права та виконувати суб'єктивні юридичні обов'язки, набувати їх своїми діями та здійснювати, а також нести відповідальність за їх невиконання. По-третє, звернемо увагу на те, що правосуб'єктність реалізується у конкретних правових відносинах. Тобто, дана категорія, яка характеризує суб'єктів, пов'язується саме із вступом у цивільні процесуальні правовідносини. По-четверте, у правових відносинах реалізуються суб'єктивні юридичні права та обов'язки, повноваження та юридична відповідальність. Іншими словами, наявність у особи перерахованих чеснот отримує свою реалізацію саме після вступу у правовідносини. Аналізуючи види суб'єктів правових відносин, виділені дослідницею, звернемо увагу на те, що у цивільних процесуальних правовідносинах відсутні вимоги щодо їх сутності. Якщо суб'єктами господарських

правовідносин мають обов'язково бути суб'єкти господарювання, то щодо цивільних процесуальних подібні вимоги відсутні. Законодавець у статті 4 Цивільного процесуального кодексу України [1] обмежується вказівкою, що ними є «особи». Втім, в статті 2 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 № 435-IV [5] визначено, що учасниками цивільних правовідносин є фізичні особи та юридичні особи, у тому числі й держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Враховуючи зв'язок цивільного та цивільного процесуального права, дійдемо до висновку, що учасниками цивільних процесуальних правовідносин також є фізичні та юридичні особи. А отже, в такому контексті доцільно розглядати індивідуальних суб'єктів, колективних суб'єктів, державу та її структурні одиниці, соціальні спільноти тощо.

Тож, зробимо висновок, що суб'єктами правових відносин є індивідуальні й колективні суб'єкти права, держава та її структурні одиниці, а також соціальні спільноти, яким належить активна роль в певному процесі, що знаходить свою реалізацію у вступі в правовідношення та використанні в них своєї правосуб'єктності, та які виступають реалізаторами специфічних юридичних властивостей - суб'єктивних юридичних прав та обов'язків, повноважень та юридичної відповідальності.

Втім, у науці цивільного процесуального права поняття суб'єктів цивільних правових відносин тлумачиться значно простіше. Як наслідок, у науковій літературі із цивільного процесуального права фактично відсутні повноцінні дефініції поняття «суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин». Для прикладу, у навчальному посібнику за редакцією Ю.В. Білоусова, суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин роз'яснюється просто як носій цивільних процесуальних прав та обов'язків [6, с. 22]. При цьому поділ суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин здійснено на дві групи: суд та учасники цивільного процесу, які у свою чергу поділяються на осіб, які беруть участь у справі та інших учасників процесу, згідно із нормами чинного на момент написання посібника Цивільного процесуального кодексу України. Інші наявні у сучасній теорії цивільного процесуального права позиції не є надто досконалішими за представлену вище. Зокрема, О.О. Штефан, визначає суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин як носіїв цивільних процесуальних прав і обов'язків у процесі здійснення правосуддя в цивільних справах, цивільному судочинстві [7, с. 17]. Тобто, суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин розглядаються аналогічним чином, втім робиться уточнення про те, що процесуальні права і обов'язки реалізуються саме у цивільних справах, цивільному судочинстві. Інша концепція полягає в роз'ясненні сутності суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, як їх учасників. Наприклад, колектив авторів підручника «Цивільний процес України» за редакцією В.О. Кучера дав визначення суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, як учасників процесуальних відносин, які виникають у суді з приводу розгляду і вирішення цивільних справ [8, с. 75]. Порівнюючи дану дефініцію із попередніми проаналізованими, неможливо виділити більш коректну чи менш коректну концепцію. Обидві розкривають сутність поняття суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин із його різних сторін, при чому обидва аспекти є дійсно притаманними досліджуваній правовій категорії.

Іншими підходами, притаманними правовій доктрині нашої держави, є тлумачення сутності суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин через призму їх класифікації, норми Цивільного процесуального кодексу України, а також категорії цивільної процесуальної правоздатності та дієздатності. Щодо першого підходу, виділимо працю М.Й. Штефана, який при розкритті сутності суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин не формулює жодних дефініцій, втім користуючись нормами чинного на момент його наукової розробки Цивільного процесуального кодексу України, аналізує сутність кожного із них [9, с. 54-59]. Тобто, однією із концепцій розуміння поняття суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин є його визначення через сутність учасників процесуальних відносин. Т.М. Кілічава, зазначаючи, що цивільно-процесуальні правовідносини можуть виникнути лише між носіями цивільних процесуальних прав і обов'язків у процесі здійснення правосуддя в цивільних справах, у цивільному судочинстві, розглядає дане питання у контексті вимог правоздатності та дієздатності суб'єктів [10, с. 33-34]. Щодо даної позиції, звернемо увагу на те, що сутність суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин дослідниця розуміє так само, як й інші науковці, втім розкриває її через інші категорії, притаманні суб'єктам. У даному контексті найбільш вдалою вважаємо позицію А.Л. Паскар. Згідно із нею, суб'єкти цивільно-процесуальних правовідносин - це органи і особи, які в силу норм цивільного процесуального законодавства наділяються суб'єктивними цивільними процесуальними правами та обов'язками, у разі порушення яких притягаються до передбаченої законом відповідальності, беруть участі у розгляді і вирішенні цивільних справ з метою захисту порушених або оспорюваних, невизнаних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [11, с. 334]. Відзначаємо саме цю

позицію із наступних причин: 1) визначається, що суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин можуть бути і фізичні особи, і органи; 2) встановлено, що цивільні процесуальні права та обов'язки суб'єктів мають суб'єктивний характер, тобто кожному суб'єкту належить конкретно визначений специфічний обсяг прав та обов'язків; 3) визначено, мету участі суб'єктів у розгляді і вирішенні цивільних справ, якою є захист невизнаних прав, свобод чи інтересів.

Тож, зробимо висновок, що поняття суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин у вітчизняній науковій літературі тлумачиться просто та однотипно. На сьогодні у даному питанні вітчизняні науковці у цілому досягли згоди, і поняття суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин прийнято розглядати у наступних розрізах:

1) суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин є учасники процесуальних відносин, які виникають у суді з приводу розгляду і вирішення цивільних справ [8, с. 75];

2) суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин є носії цивільних процесуальних прав та обов'язків у процесі здійснення правосуддя в цивільних справах, цивільному судочинстві, до яких відносяться суд та учасники цивільного процесу, які у свою чергу поділяються на осіб, які беруть участь у справі та інших учасників процесу [6, с. 22; 7, с. 17; 11, с. 334];

3) суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин – це особи, які здійснюють правосуддя у цивільних справах, особи, які беруть участь у справі та особи, які не беруть участі у справі [9, с. 54-59];

4) суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин є носії цивільних процесуальних прав та обов'язків, до яких встановлено особливі вимоги щодо цивільної процесуальної правоздатності та дієздатності [10, с. 33-34].

Усі концепції за своїм змістом є коректними, втім недостатньо масштабними для формування повного розуміння сутності суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин. На нашу думку, більш правильним підходом є об'єднання положень кожної із концепцій в єдине ціле. Для цього, щоб сформуванню бачення специфіки поняття суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, варто виділити загальні ознаки даної категорії та проаналізувати кожен із них.

Виходячи із наведених концепцій визначення поняття суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, загальними ознаками суб'єктів цивільно-процесуальних відносин є:

1) їх індивідуальний, колективний або державний характер;

2) активна роль у процесі здійснення правосуддя в цивільних справах, цивільному судочинстві;

3) специфічний характер цивільної процесуальної правосуб'єктності таких осіб.

Так, щодо першої ознаки, у науковій літературі існують різноманітні критерії класифікації суб'єктів цивільно-процесуальних відносин. Наприклад, О.О. Штефан вказує на існування юридично заінтересованих осіб та юридично незаінтересованих осіб; суб'єктів із додержання та виконання норм права (учасників цивільного процесу), із застосування норм права (юридичних органів та їх посадових осіб); які здійснюють правосуддя, які беруть участь у правосудді, які сприяють правосуддю [7, с. 18]. Не зважаючи на можливість класифікувати суб'єктів цивільно-процесуальних відносин за багатьма критеріями, найбільш загальною є класифікація за кількісним складом. Індивідуальними суб'єктами цивільно-процесуальних відносин є фізичні особи, а саме громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства чи особи з подвійним громадянством, які беруть участь у справі, тобто захищають свої порушені, невизнані або оспорювані права, свобод чи законні інтереси, а також такі ж особи, які сприяють судовому розгляду та вирішенню справи. Колективними суб'єктами є державні органи, організації, установи, підприємства, органи місцевого самоврядування, комерційні організації, громадські об'єднання, релігійні організації, які також беруть участь у справі, тобто захищають свої порушені, невизнані або оспорювані права, свободи чи законні інтереси. Також серед колективних суб'єктів обов'язково варто відзначити соціальні спільноти, а саме народ, нації, етнічні групи. Наприклад, таким суб'єктам може бути притаманне право власності. А отже, їх цілком доцільно відносити до потенційних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин. Суб'єктами із державним характером є держава та її структурні одиниці, а також іноземні держави. Все вищевказане підтверджується зокрема статтею 2 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 № 435-IV [5], у якій встановлено, що учасниками цивільних відносин є фізичні особи та юридичні особи, у тому числі держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. У такому разі, фізичні особи є індивідуальними суб'єктами, колективні суб'єкти можуть бути представлені об'єднаннями фізичних осіб, або ж юридичними особами. Державними суб'єктами є держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. У Цивільному процесуальному кодексі України від 18.03.2004 № 1618-IV [1] подібна норма відсутня. Наприклад, законодавець в статті 48 обмежується встановленням того, що сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач, а позивачем і

відповідачем можуть бути фізичні і юридичні особи, а також держава. Звернемо увагу на те, що обов'язковим суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин є суд. Специфіка його діяльності, призначення та правового статусу потребує віднесення його до окремої групи суб'єктів. Тобто, суд не варто ототожнювати із індивідуальними, колективними або державними суб'єктами. Він має бути безстороннім та об'єктивним.

Наступною ознакою є активна роль суб'єктів в процесі цивільного судочинства. Це підтверджується самою специфікою цивільного процесу, а також аналізом норм Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV [1]. Так, у статті 12 встановлено, що цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін. Змагальність у енциклопедичних джерелах визначається як прагнення змагатись, перемогти когось, добитись кращих результатів у порівнянні із іншими [3, с. 464]. Тобто, участь сторін у цивільних процесуальних правовідносинах у будь-якому разі не може бути пасивною, адже захист прав та інтересів потребує активних дій. Інші учасники процесу, які сприяють судовому розгляду та вирішенню справи, залучаються до цивільних процесуальних правовідносин саме із метою здійснення ними активної поведінки, яка сприятиме вирішенню спору. Вони у цивільних процесуальних правовідносинах реалізують власну професійну компетенцію, надають власну оцінку, або ж факти, які є достовірно їм відомими, і жодна із зазначених дій не може мати пасивного характеру. Так само суд, як обов'язковий суб'єкт цивільних правовідносин, реалізує свою активну роль шляхом здійснення судочинства. А отже, дійдемо до висновку, що роль усіх суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин дійсно є активною.

Ознака специфічного характеру цивільної процесуальної правосуб'єктності полягає у тому, що цивільні процесуальні правовідносини можуть виникнути виключно між носіями цивільних процесуальних прав і обов'язків у процесі здійснення правосуддя в цивільних справах. У загальній теорії права правосуб'єктність визначається як передбачена нормами права здатність (можливість) бути учасниками правовідносин [4, с. 356]. Тобто, специфічний характер суб'єктів цивільно-процесуальних відносин проявляється у їх можливості бути учасниками цивільних процесуальних правовідносин. У різноманітних міжнародних документах про права людини, зокрема у статті 6 Загальної декларації прав людини [12] та статті 16 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [13], встановлено, що кожна людина, де б вона не знаходилася, має право на визнання її правосуб'єктності. Це ж стосується і цивільної процесуальної правосуб'єктності, яка у даній сфері має свою специфіку. У теорії держави і права у складі правосуб'єктності фізичної особи загальноприйнято виділяти правоздатність, дієздатність та деліктоздатність. Правоздатність визначається як передбачена нормами права здатність (можливість) індивіда мати суб'єктивні юридичні права і виконувати суб'єктивні юридичні обов'язки, яка виникає з моменту народження і припиняється зі смертю особи. Дієздатність - це передбачена нормами права здатність індивіда самостійно, своїми усвідомленими діями здійснювати (використовувати і виконувати) суб'єктивні юридичні права, обов'язки і нести відповідальність. Деліктоздатність - це здатність нести відповідальність за вчинені правопорушення [4, с. 357-358]. Так, поняття і сутність цивільної процесуальної правоздатності та дієздатності закладені у статтях 46-47 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV [1]. Цивільна процесуальна правоздатність суб'єктів, які беруть участь у справі та суб'єктів, які сприяють судовому розгляду та вирішенню справи, притаманна усім фізичним та юридичним особам. Тобто, будь-яка фізична і юридична особа має цивільні процесуальні права та обов'язки, і може їх реалізовувати у цивільних процесуальних правовідносинах. Цивільна процесуальна дієздатність визначається як здатність фізичних осіб, які досягли повноліття, а також юридичних осіб особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді. При цьому, законодавством встановлено винятки, за яких таку дієздатність можуть набувати особи, які не відповідають даним вимогам – неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом, або ж за участі їх законних представників. Так само, у разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває цивільної процесуальної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу.

Цивільна процесуальна деліктоздатність є правовою категорією, яка тісно пов'язана із дієздатністю, та полягає у здатності нести відповідальність за вчинені правопорушення. Враховуючи, що виникнення цивільних процесуальних правовідносин варто пов'язати із порушенням прав та інтересів, підсумуємо, що в даній сфері деліктоздатність не характеризується специфічними ознаками. Із усього вищезазначеного, зробимо висновок, що специфіка цивільної процесуальної

правосуб'єктності суб'єктів, які беруть участь у справі і суб'єктів, які сприяють судовому розгляду та вирішенню справи, проявляється у наступному: 1) такі особи наділені у справі юридичною заінтересованістю, яка визначає їх правовий статус при розгляді та вирішенні цивільної справи, а отже вони реалізують свою цивільну процесуальну правоздатність та дієздатність у власних інтересах; 2) специфіка цивільної процесуальної дієздатності проявляється у можливості її набуття особами, які за загальним правилом не можуть мати повну дієздатність; 3) також специфіка цивільної процесуальної правосуб'єктності суб'єктів, які беруть участь у справі і суб'єктів, які сприяють судовому розгляду та вирішенню справи, полягає у тому, що вона реалізується в суді.

В свою чергу, цивільна процесуальна правосуб'єктність осіб, які сприяють судовому розгляду та вирішенню справи, витікає із компетенції судових органів, закладеної у його правовий статус. Участь суду у цивільних процесуальних правовідносинах є обов'язковою, його компетенція чітко визначеною Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [14], Цивільним процесуальним кодексом України від 18.03.2004 № 1618-IV [1] та іншими нормативно-правовими актами, в нормах яких зокрема визначено наступне: 1) визначено юридичні права та юридичні обов'язки суду в цивільних процесуальних правовідносинах; 2) встановлено обов'язковий характер участі суду в цивільних процесуальних правовідносинах; 3) визначено, що суд не може мати особистої заінтересованості у результатах розгляду справи.

Таким чином, на основі дослідження підходів науковців до визначення поняття суб'єктів правових відносин та цивільних процесуальних правовідносин, а також загальних ознак даної правової категорії, визначимо, що суб'єктами цивільних процесуальних відносин є суд, індивідуальні й колективні суб'єкти права, держава та її структурні одиниці, а також соціальні спільноти, яким належить активна роль у процесі цивільного судочинства, та які виступають реалізаторами специфічних юридичних властивостей - суб'єктивних юридичних прав та обов'язків, повноважень та юридичної відповідальності, що знаходить свою реалізацію у вступі в цивільне процесуальне правовідношення та використанні в них своєї правосуб'єктності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний процесуальний кодекс України. Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України від 08.10.2004. – 2004 р. – № 40. – 40-42. – стор. 1530. – стаття 492
2. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2003. – 240 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. [гол. ред. В.Т. Бусел, редактори-лексикографи: В.Т. Бусел, М.Д. Василега-Дерибас, О.В. Дмитрієв, Г.В. Латник, Г.В. Степенко]. – К. : Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
4. Скаун О.Ф. Теория государства и права: учебник. – Харьков: Консул, 2000. – 704 с.
5. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України від 03.10.2003 – 2003 р. – № 40. – стаття 356.
6. Цивільний процес: навчальний посібник. А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, Р.О. Стефанчук, О.І. Угриновська та ін. За ред. Ю.В. Білоусова. – К.: Прецедент, 2005. – 172 с.
7. Штефан О.О. Цивільне процесуальне право України: навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 360 с.
8. Цивільний процес України: підручник. Кол. авторів; за ред. В. О. Кучера. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 768 с.
9. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. зал. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 624 с.
10. Кілічава Т.М. Цивільне процесуальне право. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 352 с.
11. Теоретичні проблеми цивільного процесуального права : Підручник. М.М.Ясинок, М.П.Курило, О.В.Кіріяк, О.О.Кармаза, С.І.Запара та ін.; За заг. ред. д.ю.н. професора М.М. Ясинка. – К.: Алерта, 2016. – 890 с.
12. Загальна декларація прав людини. Міжнародний документ від 10.12.1948. Офіційний вісник України від 15.12.2008 – 2008 р. – № 93. – стор. 89. – стаття 3103.
13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Міжнародний документ від 16.12.1966. – URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
14. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України від 29.07.2016 – 2016 р. – № 31. – стор. 7. – стаття 545.